

Gymnasieläraren i en brytningstid - från läroverk till gymnasieskola

Författare:

Henrik Román

Under åren 1960-1985 skedde den hittills största reformeringen av det svenska skolsystemet. Ämneslärarna i gymnasie- och högstadieskolorna var en av de lärarkategorier som påverkades mest av reformerna. Ämneslärarkåren ökade i takt med att ungdomsutbildningen byggdes ut. Antalet ämneslärare fyrdubblades på 25 år. Den eviga skoldebatten sköt fart, också bland lärarna.

Den omfattande reformeringen av den svenska skolan under perioden 1950-1985 förändrade villkoren för ämneslärarna på flera sätt. Det var den lärarkår som växte kraftigast under denna period. 1960 fanns knappt 10 000 ämneslärare i den svenska skolan. Från 1960 till 1985 ökade kåren med drygt 1 000 lärare per år. 1985 arbetade drygt 38 000 ämneslärare i den svenska skolan, verksamma i gymnasieskolan och i grundskolans högstadium.

Ämneslärarkåren var liksom yrkeslärarkåren av tradition mansdominerad. Under hela perioden 1960-1985 var merparten av ämneslärarna män, även om den kvinnliga andelen nästan var lika stor och för varje år ökade något. Men det var först i början av 1990-talet som de kvinnliga ämneslärarna blev fler än de manliga.

Genom lektoraten hade ämneslärare en karriärmöjlighet inom det egna yrket. Lektorstjänster kunde sökas av ämneslärare med doktors- eller licentiatexamen. Syftet med lektoraten var att stärka den ämnesmetodiska kompetensen på de enskilda skolorna. Men när ämneslärarkåren fyrdubblades 1960-1985, så ökade inte antalet lektorer i samma takt. 1960 gick det en lektor på tio ämneslärare. 1985 gick det en

lektor på tjugofem ämneslärare. Denna trend som fortsatt in på 2000-talet antyder dels en försvagad anknytning mellan skola och universitet, dels en förändrad status för ämneslärarkåren. Lärarna i de studieförberedande, teoretiska ämnena ställdes under 1960- och 1970-talet inför flera nya krav på ämnesundervisningen. De förväntades arbeta efter nya läro- och kursplaner och fick i många fall arbeta i stora skolenheter med ett brett elevunderlag. En långvarig brist på utbildade lärare och återkommande fackliga strider kring arbetstider och löner hör också till problembilden. I en tid av tilltagande polarisering i samhällsdebatten och stora praktiska omställningar av skolan, så gick även skoldebattens vågor höga.

En splittrad lärarkår

Också lärare uttryckte ibland sin frustration över skolans tillstånd under 1960- och 1970-talet, men attityderna gentemot den nya skolan varierade stort inom lärarkollektivet. Grovt sett kan tre åsiktsläger urskiljas: försvarare av läroverket, försvarare av den reformerade skolan och kritiker av både reform och läroverk.

Gymnasielärarna i de teoretiska ämnena hade sina rötter i läroverket, och i den växande ämneslärarkåren fanns det länge en stor kärna av ämneslärare med läroverksbakgrund. Många gymnasielärare, kanske i första hand före detta läroverkslärare, var kritiska till skolreformerna och dess följder. De ansåg att kvaliteten på undervisningen blev lidande. Avskaffandet av studentexamen och införandet av beting – som var en typ av tematiskt arbete – var exempel på gymnasiala reformåtgärder som enligt kritikerna bidrog till en kvalitetssänkning.

Enligt dessa reformkritiska lärare innebar grundskolan och gymnasieskolan att läroverkets bildningsideal – grundat i gedigna ämneskunskaper – övergavs. De nya läroplanernas målskrivningar kritiserades för att vara alltför ambitiösa och omfattande i förhållande till det breddade elevunderlagets kunskaper och förmågor. Dessutom ansåg man att arbetet mot de nya läroplansmålen innebar minskad tid för ämnesundervisning.

De ämneslärare som var mer positivt inställda till reformerna ansåg för sin del att läroverkets bildningsideal var föråldrat och förstelnat. De menade att läroverkets undervisning i praktiken ofta byggd på en mycket traditionell katederundervisning, där läraren i bästa fall samtalat med ett fåtal särskilt intresserade elever. Den nya skolans metodik var enligt dem bättre anpassad till elevernas individuella behov. Enligt reformförespråkarna bottnade försvaret för läroverket i en konservativ samhällssyn och en vilja att reservera en exklusiv utbildning för de privilegierade. Mot detta ställde reformivrarna den nya sammanhållna skolan som med sin progressiva pedagogik stod för modernitet, samt jämlika och rättvisa utbildningsvillkor.

Med tiden kan en tredje grupp ämneslärare urskiljas. Den gruppen förhöll sig kritisk både till läroverket och till de nya skolformerna. Detta var lärare som var påverkade av den radikaliserade samhällsdebatten som följde i spåren av 1968. De instämde i kritiken mot läroverket som föråldrat och orättvist, men ansåg att reformerna inte förändrat de grundläggande strukturerna. Grundskolan och gymnasieskolan var enligt dem i första hand producenter av arbetskraft anpassad till det moderna samhället, och inte utbildare av aktiva medborgare med förmåga att förändra samhället.

Svenskämnet och svenskläraren som exempel

Svenska är det skolämne som kanske mer än något annat bröts mellan gammalt och nytt. Att ämnet förväntades bli moderniserat i de nya skolformerna markerades bland annat genom namnbytet från modersmål till svenska. Modersmålsämnet var i läroverket det ämne som särskilt förvaltade bildningen, i första hand liktydigt med det nationella litterära kulturarvet. Den särställningen var inte lika framträdande i grundskolan och gymnasieskolan. Där definierades svenskämnet i hög grad som ett kommunikations- och färdighetsämne.

Framför allt på högstadiet och på gymnasieskolans yrkesförberedande linjer låg betoningen mer på träning av färdigheterna att läsa, skriva och tala, och mindre på kunskaper i litteratur och språk. I synnerhet den så kallade ettårssvenskan, eller yrkessvenskan som den ibland kallades, hade en sådan inriktning.

I 1970-talets ämnesdebatt påtalades ofta att yrkes eleverna hade svaga förkunskaper i svenska och bristande motivation för ämnet. Svensklärare på de yrkesförberedande linjerna vittnade om svårigheter att få eleverna att förstå vad ämnet handlade om och syftade till. Det var ett problem som, enligt många lärare, också utmärkte grundskolans svenskämne. Grundskolans svenska saknade enligt kritikerna en tydlig kärna och riktning. Därför, fortsatte resonemanget, var det inte så förvånande att eleverna på de yrkesförberedande linjerna ofta var negativt inställda till gymnasiesvenskan, eftersom de i regel hade låga grundskolebetyg i svenska.

I praktiken fanns det tre olika svenskämnen i gymnasieskolan under 1970-talet. Treårssvenskan låg närmast läroverkets bildningsämne med relativt stor tyngd på litteraturkunskap. Ettårssvenskan var däremot ett renodlat färdighetsämne. Tvåårssvenskan som ingick i de tvååriga studieförberedande linjerna utgjorde ett mellanting.

Samtidigt fanns en strävan att se svenskämnet som en helhet. Över tid kan man säga att de olika svenskämnen närmade sig varandra. Många lärare som främst undervisade i ettårs- och tvåårssvenska förde in mer skönlitterär läsning och litteraturhistoria i kurserna. I treårssvenskan tog lärare mer än tidigare hänsyn till elevernas egna intressen, t.ex. i valet av läsning och i valet av skrivuppgifter.

1983 infördes gemensamma mål i svenska för alla gymnasielinjer och ettårssvenskan försvann. Tvåårssvenskan blev därmed en kortare variant av treårssvenskan. I den nya kursplanen låg betoningen starkare på kulturarvet än i dess föregångare från 1970. Men den betonade också starkt att ämnet skulle ge utrymme åt elevernas eget språk och estetiska uttryck. På sätt och vis var den nya kursplanen i svenska en framgång för båda de två lärargrupperingar som från olika håll kritiserat 1960-talets skolreformer.

Ämnesundervisningen har dock fortsatt att variera stort mellan gymnasieskolans olika studievägar. Den anpassas både medvetet och omedvetet till elevernas och lärarnas egna förväntningar och till etablerade traditioner. En idé som i olika varianter återkommande lanserats och som prövats av många lärare är att låta studieinriktningen prägla undervisningen i alla ämnen, så att t.ex. val av litteratur eller skrivuppgifter i svenska kopplas till studieprogrammets karaktärsämnen.

Litteratur:

Brodow, Bengt (red.) (1976). Svenskämnets kris. Lund: LiberLäromedel.

Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven (2000). Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv. Stockholm: Informationsförl.

Lundquist, Tommie (2006). Lektorerna: de goda gymnasielärarna som (nästan) försvann. "Goda lärare" : läraridentiteter och lärararbete i förändring. S. 53-96.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikelitel, www.lararnashistoria.se, 2010.